

УДК 027.2:061.231:37(477.83/86)“1924/1939”

ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕК ТОВАРИСТВА “РІДНА ШКОЛА” В ГАЛИЧИНІ В 1924–1939 рр.

Олександра ПЛИТУС

*Надвірнянський коледж Національного транспортного університету, бібліотека,
вул. Соборна, 177, м. Надвірна, 78400, Україна, тел. (03475) 2-50-21*

Товариство “Рідна школа” було важливою освітньо-виховною громадською організацією у Галичині кінця XIX – першої третини XX ст. Протягом усього періоду своєї діяльності товариство велику увагу приділяло створенню та розвитку мережі бібліотек. У 1924–1939 рр. діяльність бібліотек Українського педагогічного товариства була особливо активною. Аналіз архівних матеріалів та статей, опублікованих на сторінках журналу “Рідна школа”, свідчить, що бібліотеки, використовуючи книгу як основний засіб формування національної свідомості дітей та молоді, сприяли вихованню національно свідомої української молоді.

Ключові слова: Галичина, Українське педагогічне товариство “Рідна школа”, бібліотека, національна свідомість.

У Галичині протягом останньої третини XIX – 30-х років XX ст. вагомими чинниками збереження національної окремішності українського населення були українські громадські організації та товариства. Цілеспрямованій асиміляторській політиці органів влади була протиставлена національна за змістом праця таких українських інституцій, як товариство “Просвіта”, “Руске товариство педагогічне” (РТП) та інших.

З’ясовуючи витоки зародження товариства “Рідна школа” як першої української громадсько-педагогічної інституції, потрібно звернути увагу на поширений в історичній літературі та суспільній думці стереотип щодо “Просвіти” як “матері українських товариств”. Такий підхід є виправданим з тієї точки зору, що тогочасні українські товариства більше або менше підтримувалися “Просвітою”, наслідували її організаційні, ідейні засади розвитку та діяльності. Проте кожне з цих об’єднань мало своє специфічне покликання, зумовлене об’єктивними потребами національного суспільного життя. Крім того, вони переважно представляли не що інше, як своєрідну “українську модель” аналогічних об’єднань інших європейських, переважно слов’янських народів. Поява “Руского товариства педагогічного” в Галичині (1881 р.), як і “Просвіти”, у першу чергу зумовлювалася піднесенням національного життя галицьких українців. Звиклі до еволюційних, а не революційних методів розбудови суспільного життя, у власній рідномовній школі вони вбачали один з основних факторів національної самоідентифікації.

Одним із пріоритетних напрямів діяльності цих товариств стала культурно-освітня діяльність, головними складовими якої були боротьба з неписьменністю, бібліотечна справа, організація культурно-освітніх заходів, видавнича робота та ін.

Для педагогічного товариства у першій половині 1920-х рр. чинним був статут 1912 р. Замість уже непопулярної на той час назви “Руске товариство педагогічне” він затвердив нову – “Українське педагогічне товариство” (УПТ). Центральний виділ

став називатися Головною управою, а загальні збори – загальним з’їздом¹. Згідно з новим статутом істотно змінювалися основи діяльності УПТ: воно ставало союзом автономних організацій – кружків. Це мало забезпечити охоплення громадським рідношкільним рухом широких верств галицького населення. К. Малицька, що виступила одним з його головних творців, відзначала, що такі засади найкраще відповідали “психіці українського народу, який здавен-давна стремів до гуртування в окремішні організації”². Період Першої світової війни та національно-визвольних змагань перервав поступальний розвиток і спричинив занепад УПТ. Воно зазнало великих матеріальних втрат, сотні провідних діячів і вчителів опинилися в армії, концтаборах, еміграції. Лише з середини 1920-х рр. починається його стабілізація й нове піднесення. З часом УПТ відіграло все важливішу роль в суспільно-громадському житті Галичини і за популярністю серед галицького громадянства в 1920-х рр. займало друге місце після “Просвіти”. Важливим чинником піднесення рідношкільного руху стала широка пропагандистська кампанія в українській пресі. У “Громадському віснику”, який у 1922 – вересні 1923 рр. виходив замість “Діла”, існувала окрема сторінка “Вісник Рідної Школи”. Заклики та статті про діяльність УПТ активно друкували “Діло”, “Громадський голос”, “Наш прапор”, річні календарі українських установ та інші періодичні видання. Водночас розвиток педагогічного товариства стримувався відсутністю власного друкованого органу.

У Галичині на початку 1920-х рр. значно погіршилася ситуація з виданням та розповсюдженням української книги. На 300 польських і єврейських книгарень у краї було лише сім українських, причому три з них – у Львові. А це означало, що “наше громадянство книжки не читає, книжкою не цікавиться, воно не любить книжки. Коли ж таку рису бачимо у загалу нашої інтелігенції, що ж говорити про загальну масу. А вже просто страшно діється на думку, що ми дамо до рук нашої молоді, нашим дітям, коли не стане книжок виданих давніше, а нових не буде. Молодь мусить читати й буде читати. І вона буде читати польські книжки, бо своїх дасть Біг, а інших мов не знає. Тай не в тім лихо, що читатиме польські книжки, але лихо в тому, що не відчуватиме потреби української книжки, бо зажду читання заспокоїть їй чужа книжка. Лихо в тому, що польська книжка найде купця в українському громадянину, і гріш українського громадянина скріплятиме культурну силу польську. І все тому, що теперішні батьки не любили книжки, чули до неї нехіль. Польська книжка повинна бути в публічних бібліотеках і випозичальнях, українська в кожному домі. Таке правило відповідає народній гідності і почуттю народної честі”³.

В умовах бездержавності визначну роль у культурному розвитку українства та збереженні його духовної спадщини відіграли бібліотеки. Вони стали чи не єдиними осередками, де широкі верстви населення отримували доступ до літератури рідною мовою. У “Звіті про діяльність товариства з 1.09.1923 по 31.08.1924 рр.” серед причин недостатнього рівня навчання названо: “Недостача діточих бібліотек дається болюче відчувати при домашній лектурі, яка незвичайно важна взагалі, а тим більше задля

¹ Статут Українського Педагогічного Товариства прийнятий до відома Високим ц. к. Правительством рескриптом ц. к. Міністерства внутрішніх справ з дня 15 червня 1912 р. Ч. 16.626. – Львів: Українське Педагогічне Товариство, 1912. – 12 с.

² Малицька К. В сорокові роковини УПТ. 1881–1921. – Львів: Українське Педагогічне Товариство, 1921. – С. 8.

³ Галушинський М. Книжка й українське громадянство // Літературно-науковий вістник. – 1922. Річник XXI. – Т. LXXVIII, кн. VII. – С. 77–80.

повної недостачі добрих шкільних підручників. Тільки 10 шкіл мало у своїх діточих бібліотеках значніше число книжок, між ними дів. школа Шевченка у Львові навіть 1119 творів, за те 14 шкіл не мало ні одної книжечки. Цьому недостаткові конче буде зарадити ще цього року”⁴. З метою впорядкування діяльності бібліотек товариства взимку 1924 р. відкрито педагогічну бібліотеку, про яку є інформація у вказаному звіті: “Тому що учительських бібліотек при наших школах майже нема, бо крім 4 шкіл, що мали 173–319 книжок, 4 по 20 шкільних підручників, а 20 шкіл не мали нічогосінько, отворила Головна Управа в лютім ц. р. педагогічну бібліотеку, яка числить 2350 доси списаних творів, але на жаль з неї користало всього тільки 11 учительок і 4 учителів УТП та 24 особи спо-за шкіл УТП-ва”⁵.

У травні 1926 р. відбувся державний переворот і до влади прийшов Ю. Пілсудський. Було проголошено новий курс у національній політиці. Намагаючись діяти гнучкіше, він декларував необхідність створення умов для культурного та економічного розвитку українства. 23 червня 1926 р. було затверджено змінений статут, який Львівське воєводство у 1924–1925 рр. неодноразово відхиляло. Згідно з його положеннями нарешті вводилася нова назва: ““Рідна школа” – Українське педагогічне товариство”. Його завдання визначалося: “заспокоювати всі потреби українського народу на полі шкільництва, як рівно ж публичного, домашнього, перед шкільного й позашкільного виховання”. Для реалізації цього завдання розширювався арсенал форм і засобів діяльності: “утримання всіх типів шкіл та виховно-наукових заведень, а також бурс й інститутів, улаштування шкільних, гімназійних, семінарійних, фахово-господарських та інших курсів, зокрема й з позашкільної освіти; організація бібліотеки; видання шкільної та дитячої літератури; проведення театральних вистав, концертів, фестин, викладів, забав, і под.; подання до влади петицій та меморіалів у справах загально-культурно-просвітніх та педагогічно-дидактичних”⁶.

Вже у другій половині 1920-х рр. окреслилась нова важлива тенденція щодо перетворення кружків “Рідної школи” на громадські осередки, які, поряд з утриманням навчальних та виховних закладів, здійснювали широку культурно-просвітницьку діяльність. При них активніше створюються бібліотеки, аматорські театральні гуртки тощо. У масово-просвітницькій діяльності на перше місце висувалося завдання “проломити” байдужість і упередженість, а також ліквідувати існуючі погляди, що “Рідна школа” нібито “нічого реального не дає”. Плекалося переконання, що за пануючих умов усі досягнення в галузі національної культури можна здобути лише власними силами.

Велику роль у реалізації цього завдання повинні були відіграти читальні та бібліотеки. Причому залучати дітей до книги необхідно було з дошкільного віку. УПТ успішно формувало мережу виховних дошкільних закладів: захоронків, дитячих садків, осель, світлиць, дитячих бібліотек. У цей період провідною серед галицької інтелігенції була ідея залучення дітей до “читання книжок та часописів (це будучі члени читалень). Діти мусять зжитися в забаві та виробити собі культурну поведінку”. На думку Б. Заклинського, саме на терені читальні, або, як називав її автор, “світлиці”, діти вже звикають до праці в спільноті, у групі, в малому господарстві серед малих громадян. Він підкреслював, що праця в гуртках приносить задоволення та користь дитячому гуртку, тому до такої спільної праці варто залучати кожную дитину в світлиці.

⁴ Центральний державний історичний архів України, м. Львів, ф. 206, оп. 1, спр. 75, арк. 13.

⁵ Там само.

⁶ *Українське педагогічне товариство. Статут.* – Львів: Українське педагогічне товариство, 1925. –

Спершу дитині слід допомагати, щоб вона набралася відваги до самостійної праці та навчилася її організувати, а згодом призвичаювати її до самоосвіти та до надання допомоги молодшим товаришам зі школи. Б. Заклинський переконував, що саме в читальні можна сформувати у дітей віру у свої власні сили, відвагу, спонукати до ініціативи і творчості⁷.

З 1927 р. УПТ почало видавати часопис “Рідна школа”, проте, попри великі зусилля, цього року вдалося випустити лише шість його чисел під редакцією І. Цурковського. Систематично як двотижневик часопис почав виходити з січня 1932 р. Велику увагу на сторінках “Рідної школи” приділяли висвітленню діяльності бібліотек товариства. Вивчення архівних матеріалів та педагогічної преси означеного періоду дозволяє зазначити, що правильний добір книжок для дитячих бібліотек, розповсюдження українських книг і часописів серед дітей і молоді, використання з цією метою різноманітних форм і методів мали надзвичайно великий вплив на формування національної свідомості дитини. Тому при кожній приватній початковій школі існували бібліотеки для молоді, укомплектовані переважно дитячою та популярною літературою (здебільшого виданнями “Просвіти” та видавництва “Рідна школа”).

Саме на цей час припадає активний розвиток громадських бібліотек при повітових союзах і кружках УПТ. За десятиліття фонди Яворівського союзу кружків зросли до 15 тисяч томів, Коломийського, Рогатинського, Городенківського, Сокальського, Тернопільського – до 4–6 тисяч. Це були найбільші книгозбірні у провінції. Усього в структурі товариства (без навчальних закладів) було 653 бібліотеки з фондом у 80 тис. примірників, де переважала дитяча і педагогічна література. Тільки упродовж 1937–1938 рр. їх відвідали 17097 читачів⁸.

У цей період у товаристві “Просвіта” зародилася ідея створення мандрівних бібліотек⁹, реалізацію якої активно підтримало товариство “Рідна школа”. Деякі кружки УПТ підбирали комплекти книг для читачів із різним рівнем освіченості і скеровували їх у найвіддаленіші куточки краю. Добре підібрані мандрівні бібліотеки існували при кружках “Рідної школи” у Сяноку, Бережанах, Кам’яниці-Струмилівій¹⁰.

Після шкільної реформи 1932 р., коли на зміну восьмирічним гімназіям прийшли чотирирічні гімназії та дворічні ліцеї, було внесено зміни і в систему дитячих бібліотек. При читальнях створювалися бібліотеки для різних вікових категорій школярів – для молодших і старших. Питання організації роботи дитячих бібліотек на сторінках часопису “Рідна школа” неодноразово висвітлювали такі діячі передової педагогічної думки в Галичині, як Степан Сірополко, Олександр Тарнович, Лев Ясінчук та ін.

Степан Сірополко, зокрема, не тільки друкував численні статті на сторінках часопису “Рідна школа” та інших періодичних видань, але й був автором окремо виданих праць, присвячених організації роботи бібліотек: “Взірцевий каталог шкільної і народної бібліотеки” (1918 р.), “Народні бібліотеки” (1919 р.), “Короткий курс бібліотекарства” (1924 р.). Видатний педагог і бібліолог висловив свої міркування щодо кількісного і якісного складу шкільної бібліотеки, а також подав свої вимоги до пра-

⁷ Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаніка, відділ рукописів, ф. 48, оп. 11, од. зб. 19, арк. 3, 4.

⁸ Узагальнено: *Стан і діяльність Рідної школи 1936–1937. Річне звіттовлення Головної управи за час від 1. IX. 1936 по 31. VIII. 1937.* – Львів, 1938. – С. 35–37; *Рідна школа.* – 1934. – С. 346; 1938. – Ч. 23–24. – С. 363.

⁹ Галушинський М. Мандрівні бібліотеки Товариства “Просвіта” // *Народна просвіта.* – 1924. – Ч. 7. – С. 103.

¹⁰ Діяльність Кружка Р. Ш. в Красній Зборівського повіту // *Рідна школа.* – 1937. – Ч. 5–6. – С. 346.

вільної організації дитячого читання¹¹. Він підкреслював, що на двох–чотирьох учнів мав би припадати хоча б один примірник видання. Саме книга мала стати основним засобом формування національної свідомості дітей і молоді, оскільки книга формує характер людини, розширює її світогляд, кристалізує її ідеали. У бібліотеці рекомендувалося мати різноманітну за змістом і за кількістю примірників літературу, розраховану на дітей, молодь та дорослих. Це дало б можливість забезпечити систематичне користування книгами. Добір літератури та її поширення вважалися одним із найбільш почесних та шляхетних обов'язків.

Не менш важливими були бібліотеки і для вчителів, які працювали при різних ланках Українського педагогічного товариства. Адже крім своєї основної – педагогічної діяльності, вони організовували різноманітні курси для населення, вели активну культурно-просвітницьку роботу. Товариство “Взаємна Поміч Українського Вчительства” утримувало Центральну Педагогічну бібліотеку, яка налічувала 1321 том. А фонд бібліотеки оселі у Ворохті складав понад 1400 видань, серед яких переважала белетристика. Архів цієї бібліотеки містив старі видання підручників та давні часописи педагогічного змісту (521 назва), а також листи та світлини¹².

Для організації ефективної роботи бібліотек товариства “Рідна школа” необхідно було забезпечити їх кваліфікованими кадрами. Добрий бібліотекар мав керувати читанням, давати різноманітні поради читачам, вести усну і письмову пропаганду книжки, організувати свята, книжкові виставки з проблеми, демонструвати книжкові новинки, альбоми, самоосвітні плакати, проводити літературні обговорення. Бібліотекар вважався найважливішим освітнім діячем читальні, “виховником душ”, що користується друкованим словом, керманічем планового читання, яке складало сутність освітньої справи. Бібліотекар повинен багато знати і читати, щоб поповнити бібліотеку потрібною літературою і запропонувати дитині потрібну книжку. Добре укомплектована бібліотека – святиня українського друкованого слова, “трибуна” громадської думки. До того ж бібліотекар мав враховувати індивідуальні особливості дитини у роботі з книгою¹³. І хоча мова тут ішла про читальні “Просвіти”, аналогічні вимоги висувалися і перед бібліотекарями товариства “Рідна школа”. На допомогу їм видавництво “Рідна школа” через друковані каталоги надавало інформацію про необхідний склад фондів бібліотек. Проводились також курси для підвищення фахового рівня, однак вони були нетривалими в часі.

Таким чином, значення бібліотек у діяльності товариства “Рідна школа” в Галичині досліджуваного періоду важко переоцінити. Як неодноразово зазначалось у тогочасній педагогічній пресі, завдання учителів полягало в тому, щоб надати пораду українській громаді у таких питаннях, як придбати книжку, як її правильно читати, як здобути знання шляхом самоосвіти. А тому саме читальня, бібліотека, рідна українська хата мали би стати тими осередками, з яких виходили б свідомі та ідейні громадяни.

¹¹ Сірополко С. Доповняюча лектура у всел. Школах Р. Ш. // *Рідна школа*. – 1936. – Ч. 4. – С. 52.

¹² 34 роки на позиції. З нагоди Загальних Зборів Т-ва “Взаємна Поміч Українського Вчительства” // Там само. – 1939. – Ч. 12. – С. 193.

¹³ Калинович І. *Що робити по читальнях “Просвіти”*: Програма, поділ і календар освітньої праці. – Львів: Накладом автора, 1926. – С. 12.

THE ACTIVITY OF THE LIBRARIES OF THE SOCIETY “RIDNA SHKOLA” IN HALYCHYNA IN 1924–1939

Oleksandra PLYTUS

*Library of the Nadvirna College of National Transport University,
177, Soborna Str., Nadvirna, 78400, Ukraine, tel. (03475) 2-50-21*

The society “Ridna Shkola” was an important educational public organization in Halychyna at the end of the 19th – the first third of the 20th centuries. Throughout the whole period of its activity the society paid particular attention to creating and developing the network of libraries. In 1924–1939 the activity of the libraries of the Ukrainian pedagogical society was particularly prolific. The analysis of the archive materials and articles published in the magazine “Ridna Shkola” testifies to the fact that the libraries contributed to the upbringing of the nationally conscious Ukrainian youth, using the book as a main means of shaping national awareness of children and youth.

Key words: Halychyna, Ukrainian pedagogical society “Ridna Shkola”, library, national awareness.

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ БИБЛИОТЕК ОБЩЕСТВА “РІДНА ШКОЛА” В ГАЛИЧИНЕ В 1924–1939 гг.

Александра ПЛИТУС

*Надворнянский колледж Национального транспортного университета, библиотека,
ул. Соборная, 177, г. Надворная, 78400, Украина, тел. (03475) 2-50-21*

Общество “Рідна школа” (“Родная школа”) было важной образовательно-воспитательной общественной организацией в Галичине в конце XIX – первой трети XX в. На протяжении всего периода своей деятельности общество уделяло большое внимание созданию и развитию сети библиотек. В 1924–1939 гг. деятельность библиотек Украинского педагогического общества была особенно активной. Анализ архивных материалов и статей, опубликованных на страницах журнала “Рідна школа”, свидетельствует, что библиотеки, используя книгу как основное орудие формирования национального сознания детей и молодежи, способствовали воспитанию национально сознательной украинской молодежи.

Ключевые слова: Галичина, Украинское педагогическое общество “Рідна школа”, библиотека, национальное сознание.

Стаття надійшла до редколегії 26.08.2008

Прийнята до друку 9.04.2009